

Ddr. Barica Marentič Požarnik

MOJ POGLED NA ZGODBO PEDAGOŠKEGA INŠTITUTA OB NJEGOVI 50-LETNICI¹

Menim, da je glavni razlog za čast, ki me je doletela, da na slavnostnem sprejemu, prirejenem ob 50-letnici Pedagoškega inštituta, na povabilo sedanjega direktorja, dr. Igorja Žagarja, povem nekaj besed, dejstvo, da sem še edina tu med raziskovalci, ki so bili soudeleženi pri njegovem rojstvu spomladi leta 1965. Zato si bom vzela »pravico«, da nekaj več povem o tistem prvem obdobju, da oživim del »zgodovinskega spomina«. Del moje pripovedi bo v obliki zgodbe, saj, kot pravi Jerome Bruner, zgodbe že od nekdaj pomagajo ljudem konstruirati in osmišljati resničnost in razumeti ta svet (»narrativna konstrukcija realnosti« – Bruner, 1996), čeprav nanje mnogi znanstveniki gledajo zviška zaradi njihove nujne subjektivnosti in nezmožnosti posploševanja.

Kje se je spočela ideja za ustanovitev institucije za pedagoško raziskovanje, je težko povsem natančno ugotoviti. Pobud za to je bilo več; tako s strani Oddelka za pedagogiko Filozofske fakultete, predvsem profesorjev Vlada Schmidta in Stanka Gogale, kot s strani Zveze pedagoških društev in še koga. A ne gre spregledati vloge Zavoda za šolstvo, ki se je kmalu po ustanovitvi leta 1954 sploh imenoval Zavod za proučevanje šolstva in je v svojem okviru oblikoval posebno skupino za proučevalno delo. Prvo ekipo sodelavcev po tem, ko je skupščina dne 1. 5. 1965 uradno ustanovila inštitut, smo predstavljali člani te skupine dr. Iva Šegula, Roman Oberlintner in jaz, ki sem bila na zavodu od leta 1962. V slovo sem dobila mojstrsko karikaturu, ki jo je izdelal sodelavec Drago Mehora, s pesmico:

Komaj ti je 25 let, pa spet moraš it' po svet, / Naj pot s cvetjem bo posut z Zavoda na Inštitut!

O cvetju bi se sicer dalo razpravljati ... Julija 1965 smo se vselili v nekaj sob v gornjem nadstropju na Cankarjevi 5 in takoj začeli oziroma nadaljevali delo, v lepem vzdušju, ob skromni opremi nekaj pisalnih strojev. Miro Lužnik, prvi direktor, se je kmalu poslovil, za njim je direktorsko mesto za naslednja tri leta prevzela dr. Iva Šegula. Kmalu so se nam pridružili raziskovalci Zdenko Medveš, dr. Franc Pediček, Helena Novak in Nuša Kolar. Svoje osrednje poslanstvo smo videli, kot je to zapisala dr. Iva Šegula v uvodu publikacije o prvih petih letih inštituta (Šegula, 1970), v ustvarjanju »kritičnih, angažiranih, resnih raziskovalnih prispevkov in vzpostavljanju teoretičnih osnov za nove oblike šolanja«, čeprav je takratna politika želela bolj potrjevanje svojih reformnih odločitev kot njihovo kritiko – današnja v tem žal ni mnogo boljša!

Vendar v prvem obdobju ni bilo čutiti kakšnih večjih pritiskov »od zgoraj«; raziskovalne teme smo oblikovali na podlagi izkušenj in dotedanjega dela pa tudi na podlagi predlogov, ki smo jih zbrali med številnimi inštitucijami v republiki. Menim, da je večina tem prvega petletnega obdobja, na katero se bom predvsem osredotočila, še danes aktualna in kliče po nadaljnjih raziskavah. Naj navedem tiste, ki so bile izvedene ali vsaj začete v obdobju »prve petletke« inštituta. Tako predstavlja raziskava dr. Šegule Etična stališča petnajstletnika, zasnovana na še danes aktualni metodologiji analize etičnih dilem, odličen prikaz vrednotne presoje tedanje mlade generacije. Spominjam se, da je bila ena od dilem, ali vzeti slabše plačano delo, ki te veseli, ali bolje plačano, ki te ne veseli – takšne dileme so mladim danes v veliki meri prihranjene ... Prezgodaj umrli mag. Roman Oberlintner je tedaj proučeval vsebino in organizacijo celodnevne bivanja v osnovni šoli, zlasti z vidika učinkovitosti izobrazbenega procesa, in pomoč slabšim učencem; takrat je bil del javnosti skeptičen do celodnevne šole, češ da gre vladajoči komunistični partiji le za odtegnitev otrok od popoldanskega verouka – danes bi bili marsikateri prezaposleni starši hvaležni za model, ki je povezoval pouk, pripravo nanj in pristočasne dejavnosti v skladno celoto. Tudi raziskave o utrujenosti in obremenjenosti učencev Helene Novak postajajo spet aktualne, saj se vse več staršev odloča za kasnejši vstop otroka v šolo prav zaradi domnevne obremenjenosti najmlajših. Nuša Kolar je programsko in metodično proučevala pripravo otrok na šolo ter izobraževanje vzgojiteljic, dr. Franc Pediček pa je postavil temelje šolske svetovalne službe. Zdenko Medveš je proučeval različne vplive na idejno družbeno oblikovanje srednješolcev ter uvajanje novega šolskega koledarja (proste sobote), jaz pa sem nadaljevala že na zavodu začeto proučevanje in eksperimentalno razvijanje učnih navad in tehnik gimnazijcev, področje, ki ga vedno znova »odkri- vamo«, danes pod geslom učenje učenja, zlasti zaradi ponavljajočih se ugotovitev, kako se učenci ne znajo samostojno učiti, ne znajo uporabljati učbenikov ipd. Takrat se je ravno razmahnil interes za programirani pouk in sem v sodelovanju z dr. Mužičem priredila in eksperimentalno preizkusila programirani učbenik za učenje branja z razumevanjem (Razumem, kar berem, DZS 1973). Tudi ta tema je še aktualna, kot mi je pokazalo nedavno sodelovanje z Zavodom pri projektu bralne pismenosti. Med naloge, ki so bile začete v prvi petletki in končane nekoliko

¹ Besedilo predstavlja malo razširjen nagovor na slavnostnem sprejemu dne 26. 11. 2015 v hotelu Slon.

pozneje in pri katerih so sodelovali tudi zunanji sodelavci, lahko štejemo še študijo dr. Milice Bergant o socializaciji vedenjsko motene mladine, dr. Jožeta Širca o minimalnih standardih znanja matematike in slovenščine na podlagi vzorčnega nacionalnega testiranja in dr. Vlada Schmidta o visokošolski didaktiki.

Kljub bogati dejavnosti je že leta 1968 prišlo do prve ideje o ukinitvi oziroma preoblikovanju inštituta v »servis« za preverjanje učnih načrtov. Ideje o ukinitvi ali združenju z drugimi inštitucijami so se periodično ponavljale tudi pozneje, a je inštitut vendarle obstal in ohranil svojo samostojnost do danes.

Sicer pa so bili za šestdeseta leta, ki jih nekateri iz današnje perspektive vidijo le kot »svinčena« leta, značilni neverjetno razvejeni mednarodni stiki, z načrtnim odpiranjem inštituta v svet. Nekaj primerov: Že leta 1965 sem bila poslana na dvomesečno izpopolnjevanje na pedagoški raziskovalni inštitut v Oslu, Roman pa na pedagoški inštitut v Frankfurt ob Majni. Naslednje leto sem v okviru šestmesečne Fulbrightove štipendije obiskala številne pedagoške raziskovalne razvojne centre v ZDA (zanimivo, da je ministrstvo edino mesto za Slovenijo dodelilo prav nekemu z inštituta). Leta 1968 sem obiskala pedagoške raziskovalne inštitucije na Švedskem, predvsem z vidika razvijanja bralnih zmožnosti, leta 1969 pa sem se udeležila konference Evropskega združenja za pedagoško raziskovanje v Varšavi, da ne omenjam številnih konferenc v jugoslovanskem prostoru in na Češkoslovaškem. Slednje so bile večinoma posvečene pedagoški tehnologiji, ki da bo, s programiranim poukom, elektronskimi učilnicami in drugimi napravami, povsem zrevolucionirala izobraževanje. To rahlo spominja na današnjo fascinacijo nad e-izobraževanjem ... Inštitut je poleg tega gojil stalne delovne stike z več kot desetimi sorodnimi inštitucijami v tujini, največ z inštituti v Padovi, na Dunaju in v Budimpešti. »Krono« mojih mednarodnih stikov je predstavljala udeležba na tritedenskem seminarju FOLEB – Forschung von Lern- und Bildungsprozessen na Bavarskem poleti leta 1971. Volkswagen, ki tedaj očitno ni bil v krizi, je financiral seminar za mlade raziskovalce pouka in učenja iz srednje Evrope (»en avto na glavo«) in omogočil, da smo se vsak dan osebno srečali z enim od eminentnih raziskovalcev (Carroll, Bloom, Glaser, McClelland, Husen, Gage, Jackson, Postlethwaite ...) in imeli tudi možnost poglobljenih dialogov. To me je strokovno dodobra »oborožilo« za predavanja iz Psihologije za učitelje, ki sem jih za večstoglavo množico študentov Filozofske fakultete prevzela jeseni leta 1971.

Leta 1970 je inštitut postal del Ljubljanske univerze, po daljših nihanjih, ali bi se raje pridružil Filozofski fakulteti ali Ljubljanski univerzi. V politično trših sedemdesetih letih so sledili razni pritiski; tako je na blejskem pedagoškem posvetu leta 1971 prišlo do znane obsodbe idej dr. Pedička, njegove humanistične antropologije oziroma težnje po idejno nevtralni šoli. Ko je moral odstopiti kot direktor (nekaj časa je imel tudi prepoved objavljanja), se je začela kriza, v kateri so se v petih letih zvrstili štirje direktorji

(mag. Oberlintner, dr. Sagadin, dr. Pediček, Medveš). Tudi sama sem bila, kot novopečena doktorica znanosti, pod precejšnjimi političnimi pritiski, naj to funkcijo prevzamem, pa se za to na srečo nisem odločila. Tudi v poznejših desetletjih je bilo razmeroma hitro menjavanje direktorjev nekakšen indikator za razne notranje in zunanje pretrese na inštitutu.

A če se vrnemo v sedemdeseta leta – inštitut je kljub vsemu kar dobro deloval, spletel mrežo sodelavcev na številnih šolah in prav v tem času – paradoks – mu je uspelo tudi bistveno povečati število sodelavcev, s 5 na 15 (psihologom in pedagogom so se pridružili defektolog, slovenist, fizik itd.), preselil pa se je tudi v novo stavbo. Očitno je imel tudi v trdih časih nekje »zgoraj« svoje močne zaveznike (v republiški izobraževalni skupnosti in sami skupščini). Vsebinsko pa se je moral kljub temu tesneje navezati na konkretne probleme uvajanja šolske reforme.

Tudi prostorska umestitev je zanimiv del zgodovine inštituta. Najprej je deloval na Cankarjevi, v strogem centru Ljubljane; potem je bil prestavljen na skrajno periferijo – v Rodico, med polja in hleve, v prostore ukinjene višje gospodinske šole. In končno je pridobil novo lepo stavbo na Viču, pri čemer velja spomniti na prvotni načrt, da bodo na sosednjih zemljiščih zrastle tudi stavbe Pedagoške akademije in Zavoda za šolstvo, tako da bi nastalo neke vrste močno pedagoško središče. Kot vemo, se to ni uresničilo.

To obdobje sem doživljala že »od zunaj«, saj sem jeseni leta 1971 prešla na Filozofsko fakulteto, tudi zato, ker me je pedagoško delo veselilo vsaj toliko kot raziskovalno. Vendar sem nekaj časa še ohranjala tesnejše stike kot predsednica sveta raziskovalcev in zunanja sodelavka. Ko se je krepila ideja usmerjenega izobraževanja, kar je pomenilo demontažo gimnazije kot splošnoizobraževalne pripravljalnice na študij, sem na pobudo prof. Schmidta, ki je tej ideji dosledno nasprotoval, izpeljala raziskavo o stališčih in pričakovanjih univerzitetnih učiteljev do sprememb v delu gimnazij. Razumljivo, da ta stališča niso bila »prijazna« do usmerjenega izobraževanja, žal pa se jih ni upoštevalo.

Za obdobje osemdesetih in zlasti devetdesetih let je bila značilna temeljita ideološka, epistemološka, metodološka in vsebinska preusmeritev inštituta. Težišče raziskovanja se je preneslo s šole in procesov, ki v njej potekajo, na »zunanje izvore znanja o pedagoškem procesu« (če uporabim dikcijo iz raziskovalnega načrta edukoloških raziskav), pedagoško psihološke in didaktične vidike so »preplavile« vede, kot so filozofija in sociologija vzgoje, lingvistika, antropologija, ženske, kulturološke, medijske in še kakšne študije. V tem širnem šolskem polju se je šola s svojimi procesi učenja in poučevanja, z učenci, učitelji, starši kar nekam porazgubila. V tem smislu se je spremenila tudi struktura sodelavcev, takih z diplomami ali doktoratom iz pedagogike ali psihologije je bilo vse manj. V povzetku programa edukacijskih raziskav inštituta na ARRS-u ob prelomu stoletja izpod peresa dr. Darka Štrajna, dolgoletnega direktorja in vodje raziskovalne skupine edukacijskih raziskav, beremo, da je šlo zlasti za »izgradnjo konceptualnih orodij in meril

za opredeljevanje stanja vzgojno izobraževalnega sistema, za diahrono in sinhrono analizo temeljnih konceptov ... za kritično preverjanje teoretskih in ideoloških diskurzov v edukaciji z uporabo metod globinske analize diskurza ... kjer prihajamo do temeljnih spoznanj o delovanju sistemov, ki proizvajajo znanje.« (Sicris izum, Edukacijske raziskave, 1999–2003)

Zgodba mojega raziskovanja je šla drugo pot, v vsebinskem, metodološkem in idejnem smislu – ločitev je bila sporazumna. Tako me niso več vabili k sodelovanju in tudi nisem več podrobneje spremljala dogajanja na inštitutu. Razvejeno raziskovalno dejavnost naslednjih desetletij, številne dosežke pa tudi razna od znotraj in od zunaj povzročena trenja, fluktuacijo sodelavcev, težnje po ukinitvah, združitvah in podobno bi znal mnogo bolje predstaviti kdo drug. Dvoje področij delovanja inštituta pa sem z zanimanjem spremljala; to so mednarodne primerjalne študije znanja (TIMSS, PISA, PIRLS) ter program Korak za korakom. Glavne vrednosti prvih ne vidim toliko v samih tabelah, ki kažejo položaj in trende v uvrstitvi naših učencev, ampak v sprožanju premišljenih ukrepov za izboljšanje stanja, slonečih na poglobljeni analizi dosežkov, in zlasti tudi v skrbi za profesionalni razvoj učiteljev. Projekt Korak za korakom, ki pravkar slavi 20-letnico, pa imam za vzor uspešnega projekta, ki izpolnjuje vse pogoje, da bo pustil pozitivno sled, saj povezuje razvidno teoretsko in idejno zasnovo s premišljeno dolgoročno strategijo uvajanja programa v vrtce in šole, s sistematičnim usposabljanjem osebja in s kakovostno zastavljeno evalvacijo. Mentorstvo pri doktoratu nosilke, dr. Tatjane Vonta, je tudi mene obogatilo.

Zdi se, da se v novejšem času del raziskav, npr. evalvacijskih, spet vrača na šolsko polje v ožjem smislu, inštitut je tudi pridobil nekaj obetajočih raziskovalk, ki jim pedagoško psihološko področje ni tuje, tako da se vzpostavlja ravnotežje med udeleženiimi strokami in so dane možnosti

za plodnejše interdisciplinarno povezovanje. Če bi lahko vplivala na izbiro prioritetenih področij, bi se odločila za raziskave o učiteljih, za učitelje in zlasti za učitelji kot enakovrednimi partnerji.

Želim, da bodo sodelavci inštituta imeli v prihodnje priložnost in moč iskati in najti čim bolj produktivne odgovore na večne dileme, ki so v današnjih izzivov in negotovosti polnih časih še posebej zaostrene, kot so dileme odnosa med stroko in ideologijo, teorijo in prakso, vzgojo in izobraževanjem, posameznikom in družbo, med temeljnim in aplikativnim, med dolgoročno vizijo in dnevnimi pritiski, med avtonomijo in političnim usmerjanjem, med osebnimi ambicijami in skupnim dobrim. Želim tudi, da bodo našli dober odgovor na osrednje vprašanje o glavnem smislu in ciljih pedagoškega raziskovanja, kot je to daljnovidno izrazila dr. Šegula, moja spoštovana mentorica, že pred toliko leti:

»Raziskave, ki niso planirane in izvedene z namenom, da bodo njihovi rezultati v posplošeni obliki koristili šolstvu, so neke vrste eksploatacija šolstva v sebične namene, pa naj bodo še tako 'čisto znanstvene'.« In še: »Kajti na začetku in na koncu vsega eksplozivnega tehnološkega razvoja, ki podira dosedanje življenjske načine, pojmovanja in vrednote, a novih ne ustvarja tako naglo, kakor uničuje dosedanje – je in ostane človek: zanj gre. Usposobiti ga je treba, da bo v te nove življenjske strukture prinesel ne le novo adekvatno znanje in se uspešno vključil v nezadržni tehnološki razvoj ter ga pospeševal, ampak da bo v te strukture prinesel tudi zmožnost za močno, ustvarjalno osebno življenje, ki edino modificira medčloveške odnose in daje življenju smisel.« (Šegula, 1970: 13)

Naj končam. Morda je že danes na tem srečanju obe-tajoča raziskovalka na začetku svoje poti, ki bo ob naslednjem velikem jubileju čez 50 let poročala o nadaljevanju zgodbe Pedagoškega inštituta. Naj bo to dobra zgodba – to je moja iskrena želja.

VIRI IN LITERATURA

- ARRS, Sicris, Edukacijske raziskave 1999–2003, 2004–2008, 2009–2014, 2014–2018
- Bruner, J. (1996). *The culture of education*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Kolar, N., Medveš, Z., Širec, J., Bizjak, Z., ur. (1975). *Deset let Pedagoškega inštituta*. Ljubljana: Pedagoški inštitut pri Univerzi v Ljubljani.
- Marentič Požarnik, B. (2006). Začetki Pedagoškega inštituta – obdobje oblikovanja identitete s še danes aktualnimi sporočili. V: *Šolsko polje*, let. XVII, št. 34: 161–168
- Sagadin, J., Pediček, F., Marentič Požarnik, B., ur. (1970). *Pedagoški inštitut v Ljubljani, 1965–1970*. Ljubljana: Pedagoški inštitut pri Univerzi v Ljubljani.
- Šegula I., Uvod. V: Sagadin, J., Pediček, F., Marentič Požarnik, B., ur. (1970). *Pedagoški inštitut v Ljubljani, 1965–1970*. Ljubljana: Pedagoški inštitut pri Univerzi v Ljubljani: 3–17
- 40 let Pedagoškega inštituta. *Šolsko polje*, 2006, let. XVII, št. 34
- Osebni arhiv – zapisi, zapisniki itd.